

UDK: 230.11:261.622
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: Studeni 1997.

ZNANSTVENO PROUČAVANJE RELIGIJE? MORA DA SE ŠALITE!¹

Eileen Barker

Eileen Barker je sociologinja s osobitim interesom za proučavanje religije na London School of Economics.

SAŽETAK

Znanstveno proučavanje religije

Oni koji se žele baviti znanstvenim proučavanjem religije mogu, tijekom istraživanja, utjecati na podatke koje istražuju. Ovaj članak ispituje načine na koje proučavanje nove religije može rezultirati u znanstvenikovom "mijenjanju na stvari" iz metodoloških, kao i iz etičkih i političkih razloga. Uspoređuju se interesi sociologa i interesi novih religija, antikultnog pokreta, medija, zakona i terapeuta. Najposlije, članak raspravlja o mogućim utjecajima na znanstvene metavrijednosti, koji se mogu pojaviti kao posljedica sudjelovanja na tržištu konkurentskih izvješća o novim religijama.

Ključne riječi: *Proučavanje religije, znanost, metavrijednosti*

---

¹ Ovo je djelomično preinačen predsjednički govor održan na godišnjem sastanku *Udruge za znanstveno proučavanje religije* (Society for Scientific Study of Religion) u Raleighu, Sjeverna Karolina (SAD), u studenome 1993.

Video-zapis (što ga je Lewis Carter prikazao 1985. na sastanku UZPR) počinje prizorom u kojem netko drži mikrofon Bhagwan Sri Rajneeshu i pita: "Što mislite o Udruzi za znanstveno proučavanje religije?" Uslijedila je duga, vrlo duga stanka. Tada je guru lagano podigao jednu obrvu. "Mislim da u cijelom svom životu," rekao je on, "nikada nisam čuo nešto tako besmisleno".

Samo ime "Udruga za znanstveno proučavanje religije" tjera neke da se tresu od straha. Drugima ono označuje nešto samo po sebi gotovo religijsko: nepristrano, objektivno, sustavno i točno istraživanje. *Je li* taj pojam nekakva neozbiljna šala? Ili, tvrdimo li mi nešto važno kad definiramo sebe kao zajednicu znanstvenika posvećenih znanstvenom proučavanju religije?

Moje temeljno pitanje jest: Kako "metoda i politika sudjelovanja" mogu utjecati na metavrijednosti koje su temelj znanstvenog proučavanja religije? Ja ću prodiskutirati koje bi stanovište mogli zauzeti članovi UZPR-a - a koje neki i zauzimaju - na tržištu konstruiranja stvarnosti, te na koje načine činjenica da djelujemo na iznimno konkurentnom tržištu može postati prijetnja našim tvrdnjama o posebnoj "znanstvenom" statusu.

Premda se nadam da će ono što ću reći imati širu primjenu, ovo je u velikoj mjeri osobna priča koja postavlja pitanja s kojima sam se ja, a i drugi članovi UZPR-a, suočili dok smo istraživali nove vjerske pokrete. Mnogi primjeri potječu iz osobnog iskustva, ali većina ih se može potvrditi izvješćima drugih znanstvenika. Međutim, moj cilj nije samo pričanje anegdota, nego pokušaj da pokrenem javnu raspravu o brojnim pitanjima, koja su neki već možda dotakli, ali o kojima se još uvijek ne raspravlja redovito u udžbenicima o metodologiji.

Većina nas koja je sudjelovala u proučavanju novih religijskih pokreta tijekom proteklih dvadeset pet godina uživali smo učeći o onome što je od velikog interesa za proučavanje religije uopće. Ali, neki među nama su bili povrijeđeni i zbunjeni, neki prilično ozbiljno, zbog prijetnje koju smo predstavljali drugima s našim tvrdnjama da imamo "znanstvenije" od njih - uravnoteženije, objektivnije, točnije - ili u najmanju ruku manje pristrano, subjektivno ili pogrešno razumijevanje novih religijskih pokreta.

Ovo nas je nagnalo na razmišljanje o tome kako bismo mogli opravdati svoje istraživanje. "Istražujemo" li mi religiju na znanstveni način? Što je znanstveno istraživanje religije? U kojoj mjeri i zašto mi možemo tvrditi da "znamo bolje" od neki drugih, uključujući i one koji nam daju osnovne podatke za naše istraživanje? I nešto jednako važno, po kojim pitanjima mi moramo biti oprezni i priznati "da o tomu ne možemo govoriti" - to jest, ne kao osobe koje tvrde da govore kao humanistički znanstvenici?

Ja svakako ne želim početi dugu raspravu o tome *je li* ili *može li* proučavanje religije *uistinu* biti znanstveno. Međutim, nastranu lijepi izrazi, moram priznati da bih se osjećala ugodnije kao član UZHPR (Udruga za znanstveno *humanističko* proučavanje religije) nego kao član UZPR. Udruga za znanstveno humanističko proučavanje religije bi priznala temeljne razlike između prirodnih i humanističkih znanosti, a upravo su te razlike temeljna pitanja kojima se bavim. Za razliku od nekih, ja pojam humanističkih znanosti ne smatram nekim oksimoronom, ali vjerujem da je težnja ka grubom pozitivizmu osuđena na neuspjeh iz nekoliko razloga koji su blisko povezani sa samom naravljom društvene stvarnosti.

Budući da dolazim s London School of Economics ne iznenađuje činjenica da je djelo Karla Poppera na mene izvršilo velik utjecaj, i kad bih morala izabrati samo jedan kriterij kojim se

znanstveni pothvat razlikuje od pseudo-znanstvenog započela bih s empirijskom oborivošću (Popper 1963:37; 1972: pogl. 1). Ali kad se to kaže, potrebno je nastaviti (kao što je Popper i učinio) te dodati brojna druga ograničenja, posebno kad je u pitanju proučavanje društva. Razlike između prirodnih i humanističkih znanosti koje su relevantne za ovaj članak jesu: (a) ontološke - tiču se prirode društvene stvarnosti; (b) epistemološke - tiču se prikupljanja znanja o društvenoj stvarnosti i (c) etičke i političke - kako vrednujemo vlastite i tuđe konstrukcije stvarnosti, kao i što činimo u skladu s time.

Primarna i sekundarna konstrukcija društvene stvarnosti

Zbog predmeta o kojemu raspravljamo valja načiniti analitičku razliku između primarnih i sekundarnih konstrukcija stvarnosti. Prve obuhvaćaju osnovne podatke humanističkih znanosti; druga su izvješća o prvima. Primarna je konstrukcija novog vjerskog pokreta posljedica izravnog ili neizravnog međusobnog utjecaja članova samog pokreta, a u određenoj mjeri, i članova i ostatka društva.

Sekundarne konstrukcije su opisi pokreta koje u javnosti nude sociolozi, a i drugi, uključujući i sam pokret. Sekundarne su konstrukcije stoga svjesnije od primarnih, premda dio primarnog procesa može biti prilično svjestan, a ni sekundarni nije uvijek svjesno promišljen. Međutim, treba prepoznati da se razlika između primarnih i sekundarnih konstrukcija gubi kad se u obzir uzme šira stvarnost. Tako, ako se mi (kao u ovom radu) bavimo "pozornicom kultura", sekundarne konstrukcije, uključujući i one od sociologa, mijenjaju na stvari i moraju se smatrati dijelom primarne konstrukcije *te* društvene stvarnosti.

Pojam društvene stvarnosti opterećen je napetostima i paradoksima. On se poziva i na realizam i idealizam time što on jest objektivna stvarnost, čije postojanje nijedan pojedinačni član društva ne može ukloniti pukom željom isto kao što pukom željom ne može ukloniti zid. Istodobno, društvena stvarnost postoji kao ideje u umovima ljudi, i ako se nitko ne bi obazirao na nju (pozitivno ili negativno, svjesno ili nesvjesno), ona ne bi postojala (Berger i Luckmann 1966). Drugim riječima, premda društvena stvarnost postoji neovisno o volji nekog pojedinca, ona može postojati samo ukoliko je pojedinačni ljudski umovi neprekidno prepoznaju i djeluju kao posrednici kroz koje se prerađuju kulturološke ideje i značenja, uloge i očekivanja što proistječu iz nje i uzrokuju njeno postojanje.

Ovo znači da, podsjećam na Wuthnowa (1987), ako kao humanistički znanstvenici želimo razumjeti što se događa, mi nemamo izbora već upotrijebiti sebe kao "posrednike". Robot se ne može baviti humanističkim znanostima, i nije sposoban za *Verstehen*. On ne može unaprijediti naše znanje dalje od vrlo važnih načina na koje logika može unaprijediti naše razumijevanje onoga što već znamo. Mi moramo imati određeno znanje o značenjima koje situacije imaju za pojedince. Mi moramo razumjeti kako se situacija može zamijetiti.

Dakako, drugi je neće shvatiti na isti način kao mi jer *ne* postoje dva čovjeka koja će istu situaciju razumjeti na isti način i nitko od nas *nikada* nema isto razumijevanje ili shvaćanje kao ostali. Međutim, jednako je važno i to da su naša zapažanja manje ili više zajednička. Kad ona uopće ne bi bila zajednička, mi ne bismo imali društvo (niti bi humanističke znanosti bile moguće), a kad bi bile u cijelosti zajedničke, mi ponovno ne bismo imali društvo, jer ne bi bilo dinamike - sile za promjenu, pregovaranje ili prilagodbu vanjskim okolnostima.

Ali ove razlike između pojedinačnih zapažanja društvene stvarnosti nisu bez svrhe ili načela. Varijacije će ovisiti o čimbenicima kao što su nutarnje osobine ljudi, njihova prošla iskustva, nade, strahovi, zanimanja, pretpostavke, vrijednosti, očekivanja i društveni položaj s kojeg oni promatraju stvarnost s kojom se suočavaju. Novi će obraćenik nove religijske pokrete promatrati iz jedne perspektive, a ostarjeli vođa s druge, zapažanja će se članova razlikovati od perspektive onih koji nisu članovi, a različite skupine onih koji nisu članovi promatrati će nove religijske pokrete u svjetlu nekih vlastitih interesa.

Ne samo što će ljudi pokret *zamijetiti* s različitih motrišta, oni će ga i *opisati*, i možda, objasniti na različite načine. Svjesno ili nesvjesno, oni će *načiniti izbor* između ponuđenih značajki. I ponovno, ono što se uključuje ili isključuje u procesu stvaranja njihove sekundarne stvarnosti neće biti nasumice odabrano, već pod značajnim utjecajem njihovih vlastitih interesa.

Neke osobno ili profesionalno motivirane sekundarne konstruktore interesi mogu navesti da idu dalje od samog pasivnog prihvaćanja vlastitog motrišta. Neki će se, želeći da učvrste već skiciranu predodžbu, naći u položaju koji će ih zaštititi od nepotvrđivanja i/ili pružiti potvrdne dokaze. Drugi će, želeći provjeriti njihovu sekundarnu konstrukciju prema Popperovom kriteriju, sustavno pokušati pobiti njihovu hipotezu. Da bi to učinili oni se mogu aktivno uključiti u istraživanje koje uključuje što je moguće pomnije ispitivanje primarne konstrukcije.

Mijenjanje na stvari

Kad sam bila student, općeprihvaćena metodologija koju smo učili bila je da bi humanistički znanstvenici trebali biti klinički odvojeni promatrači koji zamjećuju što se događa ali ne dopuštaju da njihova zapažanja utječu na podatke. Takav je stav, u nekoj mjeri, moguć kad znanstvenik vrši promatranje kroz tamno staklo, gleda tajno snimljen film ili čita dnevnik ili drugi pisani materijal. Ali zbog brojnih razloga o kojima sam već raspravljala (Barker 1987), ja, a i drugi, uvjereni smo da takav pristup nije samo težak, već i metodološki neprikladan za vrst istraživanja potrebnog za stvaranje prihvatljive sekundarne konstrukcije novih religijskih pokreta. Postoje neki podaci koji se mogu pribaviti samo ako tko postane dio tih podataka, i tako sudjeluje u konstrukciji socijalne stvarnosti. Ja bih čak išla tako daleko i rekla da fizička odvojenost od podataka može biti metodološki pogrešno skidanje vlastite odgovornosti kao humanističkog znanstvenika.

Ali kad iskoračimo iz "akademske kule od bjelokosti" i postanemo dio procesa koji istražujemo mi, dakako, ugrožavamo svoju prvotnu čistoću. Većina humanističkih znanstvenika koji su radili "na terenu" svjesna je utjecaja koji su vršili i uzimaju to u obzir kad analiziraju podatke. Do koje mjere naše sudjelovanje unapređuje ili ograničava naše "znanstveno" proučavanje religije? Prije nego se pozabavimo ovim pitanjem dopustite mi da vam dam nekoliko primjera koji ilustriraju različite načine na koje sam ja osobno postala svjesna da moje istraživanje "mijenja na stvari".

Prvo, sâm boravak može promijeniti situaciju. Kad sam počela proučavati Unifikacijsku crkvu početkom '70-ih, bila je to relativno zatvorena zajednica s jasno povučenom granicom koja je dijelila "njih" od "nas". Boravak u zajednici nekoga tko ne pripada "njima" ugrožavao je i slabio tu granicu, a time i vjerovanja i djelovanje povezane sa "situacijom snažne skupi-

ne” (Douglas 1970).² Sama činjenica da obično nepropustljiva granica može propustiti stranca utječe na skupinu i njene članove na nekoliko konkretnih načina. Na primjer, jedna je djevojka napustila skupinu ne zato što sam je ja savjetovala, već ju je, prema njenim riječima, moje neobično postojanje, kao nekoga tko može živjeti i unutar i izvan navelo da shvati kako nije morala načiniti težak izbor između pobožnog ili sotonskog načina života, da postoji srednji put koji joj je dopuštao nastaviti s alternativnim načinom službe Bogu bez poricanja svega što je bilo dobro u njenom iskustvu u Unifikacijskoj crkvi.

Istodobno, moguće je da su drugi ostali u pokretu, možda samo malo duže no što bi to inače učinili, zbog postojanja “profesionalnog stranca” (Barker 1987). Moja prisutnost je značila da postoji netko tko neće izvijestiti vodstvo, ni medije, netko na koga oni mogu istovariti svoje brige i frustracije.

Postavljanje pitanja (tijekom formalnih intervjua, uobičajenih diskusija ili putem upitnika) koja nitko ranije nije postavio može prouzročiti neočekivano “buđenje svijesti”. Kao što je rekao jedan član: “To me je potaknulo da se bavim nekim pitanjima koja sam prije stavljao u ladicu.” Ponekad mi je rečeno da je rezultat bio dublje razumijevanje teologije, ali drugom prilikom, posljedica je bila rastuća sumnja ili iritiranost vodstvom. Povremeno bi se, kao rezultat skupnog intervjuiranja, dogodila promjena koja je članovima nudila priliku da otvoreno razmatraju pitanja o kojima su obično šutjeli. Shvatila sam da su uvedene brojne radikalne promjene u jednom američkom unifikacijskom hramu dan nakon što sam provela vrijeme s članicama koje prethodno nisu razmjenjivale svoje osjećaje o tome kako su prema njima postupali članovi muške hijerarhije.

Kako je moje istraživanje novih religijskih pokreta napredovalo, shvatila sam da sve svjetnije vršim utjecaj na situaciju. Prvo, zamoljena sam da posređujem između članova pokreta i njihovih roditelja, koji su također bili dio mog istraživanja. Činjenica da sam mogla objasniti gledište pokreta onima koji nisu članovi (i članovima gledište onih koji nisu članovi) značilo je da često postoji povećana komunikacija, a ponekad, i prilagodba točkama gledišta drugih, dok su oni sve više razumijevali kako “druga strana” vidi stvari.

Tada je “mijenjanje na stvari” postalo ne samo puki rezultat suočavanja licem k licu s pojedincima koji su postali dio mojih informacija. Pisanje knjiga i eseja, svjedočenje tijekom suđenja i davanje izjava različitim medijima o konceptu novih religijskih pokreta značilo je da su moji pronalasci bili predočavani široj javnosti. Kao i drugi znanstvenici, ja sam pružala alternativno motrište koje je dovodilo u pitanje mnoge već postojeće sekundarne konstrukcije i njihove zdravo za gotovo prihvaćene pretpostavke. Vršila sam utjecaj na podatke ne samo kao dio metodološke procedure, već kao dio političkog djelovanja.

Čim su se objavili rezultati mog istraživanja, bilo je sve očitije da neće ići glatko. Prvo sam stupila u vezu s antikulturnim pokretom, pomalo naivno vjerujući da bismo mogli, budući da se i oni i ja zanimamo da saznamo više o novim religijskim pokretima, razmijeniti korisne

---

2 Dok sam vršila opažanja u Londonskoj upravi Unifikacijske crkve, povremeno sam susretala njihovog vođu za Britaniju. Prešutno smo se sporazumjeli da je šala najbolji način na koji možemo razvijati naš međusobni odnos (Redcliffe-Brown 1950), i on bi me gotovo uvijek pozdravio podsjetkom: “Ne zaboravite, ili ste s nama ili protiv naš!” na što bih ja neizbježno odgovorila: “Ali, ja sam objektivna humanistička znanstvenica!”. Potom bismo razmijenili pomalo nelagodne osmijeha i ponešto rekli o tome tko kome ispire mozak prije no što bismo se rastali.

informacije. Ne samo da su moji prijedlozi bili odbijeni, već su antikultisti počeli napadati *ad hominem* iz svih oružja sve što sam javno rekla ili napisala; budući da sam značajan, ali ne i potpun dio mog istraživanja obavila boraveći s novim religijskim pokretima, bila sam očito na "drugoj strani". Na zaprepaštenje i/ili zabavu svih koji su me znali ja sam bila opisana kao munijevac, scijentolog, fundamentalistička kršćanka i zaljubljenik u kultove, ili od strane onih blagonaklonijih, kao nevinašce koje je pokret prevario. Rijetko se u pitanje dovodilo ono što sam rekla - osim, što je zanimljivo, tvrdnji za koje sam imala nepobitne dokaze. Prva jabuka razdora bila je broj članova koji sam objavila, stvarajući time neprilike Unifikacijskoj crkvi (koja nije željela da njihovi članovi i javnost budu svjesni velikog protoka članova) i izazivajući bijes onih članova antikultnog pokreta koji su onda (a u nekim slučajevima i danas) tvrdili da pokret upotrebljava neobranjive i nepovratne tehnike nadzora nad ljudskim umom – što bi, naravno, podrazumijevalo da članstvo Unifikacijske crkve broji na stotine tisuća, ako ne i milijuna sljedbenika, a ne samo nekoliko stotina kao što sam izvjestila.

Prijelaz s metodološkog u političko-etičko sudjelovanje na "pozornici kultura" postao je još očitiji kad sam zaključila da se mnogo nepotrebne patnje i nesreće može izbjeći kad bi se društveno-znanstvena konstrukcija novih religijskih pokreta glasnije promicala na tržištu. Moj "put u Damask" bio je sastanak skupine antikultnog pokreta za potporu roditeljima na koje-mu je jedna bivša članica, koju sam poznavala kao promišljenu i poštenu ženu, bila pozvana ispričati svoje iskustvo. Uskoro je postalo očito da se stvari ne odvijaju prema planu. Ona je odbijala da pod pritiskom kaže kako je patila, bila prevarena, i kako je njezin um pod njihovim nadzorom. Rečeno joj je da ona zapravo nije ni napustila pokret, te da je odlučila prevariti okupljene. Pokušavajući doliti ulje na vatru netko je upitao ima li bilo što reći što bi pomoglo zabrinutim roditeljima. Neka je žena tada ustala i počela vikati: "Mi ovo ne želimo čuti; to su samo prijevare i laži. To ništa ne pomaže. Mi više ne želimo ništa čuti." U tom sam trenutku prestala bilježiti. Činilo se da treba učiniti nešto više.

Uz pomoć britanske vlade i tradicionalnih crkava osnovala sam dobrotvornu udrugu pod nazivom INFORM (*Information Network Focus on Religious Movements*) s ciljem da pruži informacije koje su objektivne, uravnotežene i suvremene. Tijekom proteklih sedam godina tisuće rođaka i prijatelja članova novih religijskih pokreta, bivših članova, mediji, mjesne i nacionalna vlada, policija, socijalni radnici, zatvorski svećenici, škole, sveučilišta i koledži, tradicionalne crkve i sami članovi novih religijskih pokreta stupili su u vezu s uredom (smješten na London School of Economics) radi informacija i pomoći (Barker 1989a).

Nisam smatrala da je osnivanje INFORM-a dio mog istraživanja, premda je to posljedica mog boljeg poznavanja "pozornice kultura". Cilj je bio upotrijebiti profesionalno znanje za preispitivanje alternativnih sekundarnih konstrukcija. Ja se nisam trebala boriti za Istinu u nekom ideološkom smislu, već samo osporiti *neistinite* tvrdnje o novim religijskim pokretima (bez obzira dolaze li one od njih samih ili od nekoga drugog). Osim što izravno dobivaju informacije, potražitelji se upućuju na međunarodnu mrežu stručnjaka koja uključuje znanstvenike, odvjetnike, liječnike i terapeute. Jednodnevni seminari o nekom predmetu (kao npr. *Autoritet i ovisnost u novim religijskim pokretima*, *Zakon i novi religijski pokreti*, *Djeca u novim religijskim pokretima*, *Napuštanje novih religijskih pokreta ili Promjene u novim religijama*) održavaju se dva puta godišnje, s video prikazima i govornicima, među kojima su akademici i drugi struč-

njaci, a 1993 godine, četverodnevna konferencija pod naslovom *Novi religijski pokreti i nova Europa* privukla je više od 200 sudionika iz 23 zemlje. Stručno obučeni savjetnici i terapeuti redovno se susreću da nauče više o novim religijskim pokretima i problemima u vezi s njima. Na raspolaganju je raznovrsna literatura, od brošura o pojedinim pokretima do knjiga koje pružaju informacije i praktične savjete što ih je za Ministarstvo unutarnjih poslova tiskao kraljevski nakladnički zavod (Barker 1989a). Članovi, ravnatelji i djelatnici INFORM-a i njegove mreže drže govore u školama, sveučilištima, mjesnim crkvama i drugim različitim skupinama.

Premda se INFORM ne smatra savjetodavnim centrom, on upućuje na moguće posljedice raznovrsnih postupaka, počevši od priključivanja novoj religiji pa do pokušaja otimanja osobe iz nekog takvog pokreta. Udruga je također bila oruđe u posredovanju između pripadnika i njihovih obitelji, i premda ona dakako nema čarobni štapić za rješavanje svih problema, pouzdanost INFORM-ovih informacija i njegovo poznavanje društvenih procesa uključenih u njihov odnos s vanjskim svijetom znači da može uspostaviti odnos s novim religijskim pokretima na takav način da su mnogi voljni surađivati na ponovnom povezivanju roditelja i djece, ili povratku prisilno iznuđenog novca. Ukratko, INFORM-ova politika je upotreba sekundarnih konstrukcija prema logici humanističkih znanosti da bi se pronašlo rješenje problema poboljšavanjem i prilagodbom i izbjeglo "hranjenje zla" i pogoršavanje problema.

Bilo bi nestvarno pretpostaviti da nije bilo protivljenja organizacijama kao što je INFORM. Međutim, ono što nismo očekivali bila je zloba s kojom su nas napali neki članovi novih religijskih pokreta, antikultnog pokreta, neki mediji i manji broj pojedinaca sa suprotnim interesima. Činilo se da su krajem '80-ih članovi britanskog antikultnog pokreta odvajali više sredstva u pokušaju da naude našem ugledu nego novim kultovima. Rektor mog sveučilišta primio je pismo s prijedlogom da bi bilo bolje za njegove studente kad bi me se isključilo s fakulteta; član parlamenta, koji nije znao ništa o našem djelovanju ali ga je antikultni pokret ukratko obavijestio, optužio nas je u Donjem domu za svakojako smeće;³ jedna je peticija uručena vladi, a radio i televizijski programi kao i raznovrsni novinski članci iznijeli su u javnost niz članaka razotkrivajući na prvom mjestu mene i INFORM kao opasnu prijetnju naciji.

Začudo, negativni je publicitet bio koristan premda to nije nešto što bih preporučila prijatelju. On je potaknuo Ministarstvo unutarnjih poslova da temeljito ispita INFORM, nakon čega je ono produžilo prvobitnu trogodišnju financijsku podršku na naredne tri godine i do današnjeg dana radije koristi INFORM-ove usluge nego usluge nekih drugih skupina. Štoviše, tradicionalne crkve, veći dio medija i bezbrojni pojedinci smatraju da su INFORM-ove uravnotežene informacije, koje ih upućuju na moguće teškoće i oslobađaju nepotrebnih strahova, daleko korisnije od senzacionalnih i jednostranih informacija koje nude naši takmaci.

Naravno bitka se nastavlja i dok mi unosimo promjene, sekundarne konstrukcije drugih ljudi također mijenjaju "pozornicu kultova" i nas. Ali prije no što nastavimo razmatrati metodološke, etičke i političke implikacije takvog sudjelovanja, okrenimo se tržištu i usporedimo sekundarne konstrukcije društvenih znanosti s onima od naših takmaca.

---

3 Nažalost, za sve što kažu u Parlamentu zastupnike štiti imunitet te ih se ne može tužiti. Da nije tako, INFORM je mogao odavno riješiti sve svoje financijske probleme jednim udarcem!

Takmaci

Tablica br. 1

Konkurentske logike u sekundarnim konstrukcijama stvarnosti

Sekundarni konstruktori	Interes i/ili cilj	Metoda	Podaci izabrani za uključivanje	Podaci sustavno izostavljeni	Način komunikacije	Odnos prema soc. relig.
Sociologija religije	nepristran i objektivnan sociološki opis; razumijevanje i objašnjenje	uspoređivanje; metodološki agnosticizam; intervjui; upitnik; promatranje	pojedinačna i društvena razina; kontrolne skupine; širi kontekst	nepotvrđena vrednovanja; transcendentne varijable; definicijski esencijalizam	znanstvene publikacije; druge sekundarne konstrukcije	učinak istraživačkih metoda; učinak uporabe istraživanja
Novi vjerski pokreti	primarna konstrukcija; dobra promidžba vjerovanja	selektivna refleksija primarne konstrukcije	dobro ponašanje; tvrdnje o nadnaravnom	"kosturi u ormaru"; ezoterična znanja	literatura; Svjedočenje	nadzor pristupu; koriste pozitivne podatke
Antikultni pokret	upozoriti; razotkriti; radzirati; uništiti	bivši članovi; roditelji; mediji (može biti cirkularno)	priče o zlostavljanjima	dobro ponašanje; promjene na bolje	lobiranje; obraćanja javnosti; mediji	koriste negativne podatke; napad na pozitivne podatke
Mediji	zanimljiv izvještaj; privući/zadržati čitatelje, gledatelje i/ili slušatelje	intervju ako je lagan pristup i/ili osoba voljna za razgovor; Istraživački žurnalizam; tiskovne konferencije	tematski; relevantni; senzacionalni	svakodnevno; "normalno"; besprijekorno	novine; tjednici; TV, radio; šira javnost; sažet prikaz; teško provjerljivo	prvenstvo korištenju podataka antikultnog pokreta gdje se podudaraju interesi; sociologija religije se koristi ako je nova, efektivna, seksi i/ili senzacionalna
Zakon	"pravda" prema zakonu zemlje; dobiti slučaj u korist pojedinca	suprotljenje; konfrontacija; pozitivno protiv negativnog	dokazi objiju strana; stručni svjedoci; zakonski presedani	sredina bez +/- oznaka; ono što se čini nevažnim za sud; neprihvatljivi dokazi	zakonske presude; običajno pravo; medijska izvješća	nepristran stručnjak ili kupljeni svjedok?
Terapeuti	pomoć klijentu u oporavku i suočavanju sa "stvarnošću"	slušanje; prihvaćanje, i/ili konstruiranje klijentove verzije stvarnosti	zamjedbe pojedinca; pragmatične konstrukcije	druge verzije stvarnosti	izravno klijentu; sudnice; mediji; profesionalni njegovatelji	natjecanje oko važnosti "cijele" i stručne ekspertize

Tablica br. 1 daje sažetak nekih temeljnih razlika između šest čistih tipova sekundarnih konstruktora: sociologa i ostalih koji su uključeni u znanstveno proučavanje religije, pripadnika novih religija, antikultnog pokreta, medija, odvjetnika i terapeuta (prva četiri konstruktora su detaljnije analizirani u Barker 1993). Ovi su tipovi izabrani na temelju činjenice da su oni najprominentniji takmaci humanističkim znanstvenicima, ali tablica bi se mogla proširiti i obuhvatiti policijske snage, socijalnu službu, teologe, odgajatelje i brojne druge kategorije konstruktora.

Važno je naglasiti da ovdje nije u pitanju puko osobno predanje određenom cilju, niti je u pitanju učinkovitost pojedinih konstruktora, njihova glupost, poštenje ili pretvornost u opi-

sivanju novih religija. Ono čime se mi ovdje bavimo jest vježba u sociologiji znanja kojom ispituje kako socio-logika ciljeva i interesa skupine može stvoriti razlike među raznovrsnim sekundarnim konstrukcijama.

Sociologija religije

Očito je da će se specifični ciljevi onih koji se bave znanstvenim proučavanjem religije razlikovati od osobe do osobe, ali većina će se složiti da oni žele pružiti što točniji, objektivniji i nepristraniji izvještaj. Oni će željeti opisati, razumjeti i objasniti društvene skupine i takve fenomene kao što su strukture vlasti, mreže komuniciranja i sustavi vjerovanja koji osposobljuju (ili priječe) članove da učine ono što mogu (ili ne mogu) ostvariti u drugim društvenim situacijama. Humanistički će znanstvenici također željeti ispitati i objasniti niz raznovrsnih zamjedbi što ih pojedinci imaju i ocijeniti posljedice takvih razlika. Narav društvene stvarnosti znači da su regule humanističkih znanosti relativne u odnosu na društveni prostor i vrijeme na način koji nije čest u zakonima prirode. Ipak, sociološke konstrukcije sadrže tvrdnje koje se mogu empirijski opovgnuti, a dio znanstvene logike je da metode i rezultati njenog istraživanja budu na raspolaganju javnoj provjeri: "Kritika je naše veliko oruđe napretka" (Popper 1972:34).

Postoje oni koji vjeruju da je zadatak znanosti spoznati istinu, cijelu istinu i ništa do samo istinu. Ja se ne slažem. *Nitko* nikada ne kaže cijelu istinu, nitko to nikada ni *ne može*. Sve sekundarne konstrukcije sastoje se i od, više ili manje, primarne konstrukcije. Premda ne tražimo ništa drugo osim istine u smislu da težimo točnosti, uklanjanju neistinitosti iz naših i drugih konstrukcija, humanistički znanstvenici biraju što će postati sastavni dio njihove konstrukcije, isključujući neke vidove koje drugi uključuju, a uključujući neke vidove koji drugi opet isključuju.

Humanistički znanstvenici ne čine izbor samo zbog metodologije već, možda zvuči paradoksalno, i zato što se samo takvo razumijevanje primarne konstrukcije može prenijeti drugima. Primjer koji katkad upotrebljavam da ilustriram kako je važno ne reproducirati original previše vjerno jest glumac koji oponaša dosadnog čovjeka. Glumac je uspješan u oponašanju dosadnog čovjeka samo ako on sâm nije dosadan. Isto tako, da bi prenijeli nešto o biti novih religijskih pokreta, humanistički znanstvenici moraju "tumačiti" ili "prevoditi" primarne konstrukcije tako da njihova publika može razumjeti ono što im se činilo neshvatljivim dok su sami promatrali pokret. Raelijevci⁴ mogu reći svojim roditeljima što to znači biti raelijevac, ali roditelji možda ne mogu čuti ono što se govori. Jednostavno ne bi bilo smisla da sociolog samo ponovi ono što raelijevac kaže i čini - već to treba staviti u širi kontekst; i roditeljima treba ponuditi i manje i više od toga - manje, da ne bismo roditeljima iznijeli podatke koji se čine irelevantnim (npr. da oni peru zube svako jutro), i više, tj. da pružamo informacije koje povezuju to što oni rade i vjeruju s razumijevanjem roditelja. Stoga ne samo da trebamo znati što

---

4 Raelijevski je pokret osnovao Claude Vorilhon, koji je 1973. navodno upoznao nekog vanzemaljca koji mu je otkrio da je život na Zemlji djelo vanzemaljskih znanstvenika, pod zajedničkim imenom *Elohim* (hebrejska riječ za Boga). Od tada Vorilhon uzima ime *Rael* ("Božji vjesnik") i propagira vlastito shvaćanje Biblije, osobito izraženo u knjizi "Istinsko Božje lice". Raelijevci, između ostalog, vjeruju da je Isusovo uskrsnuće ustvari tipično kloniranje, te se zalažu za kloniranje ljudi. Sjedište im je u Kanadi, a prema njihovim izvorima imaju nekih 35 tisuća sljedbenika u Sjevernoj Americi, Europi i Aziji (prim. ur.).

raelijevci vjeruju i čine, već također što roditelji mogu razumjeti. Mi nismo selektivni u smislu neistinitosti ili uskraćivanja istine, mi više reprezentiramo nego što prezentiramo.

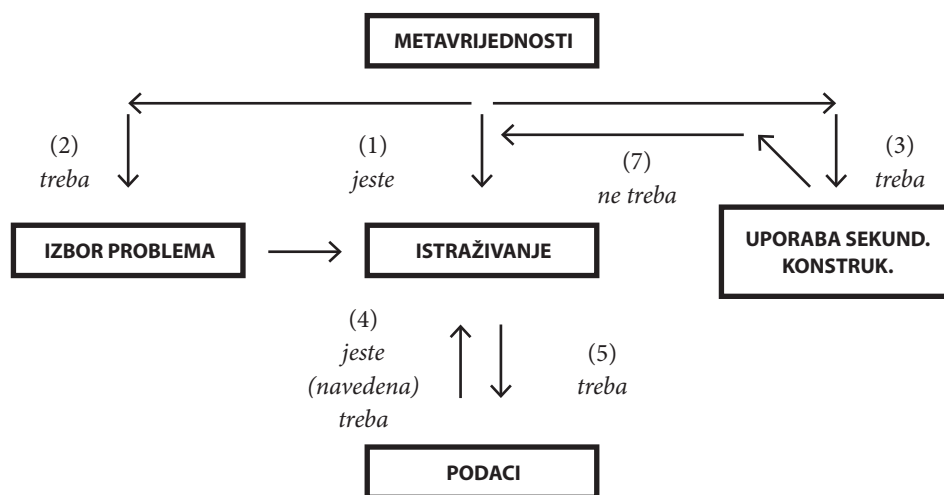
Tako konstrukcije društvenih znanosti *isključuju detalje koji nisu od posebnog interesa*. Dio onoga što odlučimo da *jest* u interesu ovisit će o tome što mi ili naši potencijalni slušatelji smatramo korisnim znanjem - zbog toga što vjerujemo da ćemo unaprijediti naše opće razumijevanje društvenog ponašanja ili zbog toga što vjerujemo da će to biti praktično upotrijebljeno u provođenju naših interesa ili interesa specifičnog društva.

Sljedeće, konstrukcije humanističkih znanosti *isključuju teološke sudove*. Sociologija religije bavi se onima koji vjeruju nešto u određenim okolnostima, kako su vjerovanja postala dio kulturološkog miljea i kako se koriste u tumačenju ljudskih iskustava, te što bi mogle biti posljedice držanja određenih vjerovanja, ali ih ona ne može ni potvrditi niti poreći. Humanistički znanstvenici *qua* humanistički znanstvenici moraju ostati *metodološki agnostični*. Epistemologija empirijskih znanosti nema načina da spozna da li Bog, bogovi, Đavao, anđeli, zli duhovi ili Duh Sveti djeluju kao neovisne varijable; a čuda su po definiciji izvan domašaja znanosti.

Zatim, humanistički znanstvenici *stipuliraju* što misle pod određenim pojmovima ili koriste idealne tipove (Weber 1947:92) u svrhu određenog istraživanja, ali oni ne mogu tvrditi jesu li ove definicije istinite ili lažne, već samo da su one manje ili više korisne. Naravno, pojmovi su "dani" (podaci) u smislu da su oni dio primarnih konstrukcija, a naši će izvještaji *izvijestiti* kako ljudi shvaćaju pojam kao što je "religija". Mi također zamjećujemo da različite skupine koriste, pregovaraju ili manipuliraju definicijama da bi promicali svoje vlastite interese (Barker 1994; Douglas 1966).

Dijagram br. 1

VRIJEDNOSTI U ZNANSTVENOM PROUČAVANJU RELIGIJE

Ispitno pitanje: “Bezvrijednosna humanistička znanost je bezvrijedna znanost’ Raspravljaj” još uvijek nije zastarjelo. Dijagram br. 1 predstavlja samo neke od raznovrsnih veza između “činjenica” i “vrijednosti” (*jeste i treba*) u prakticiranju humanističkih znanosti.

Većina se humanističkih znanstvenika slaže da oni moraju pokušati *isključiti svoje vlastito subjektivno vrednovanje* iz prikupljanja i analize podataka. Ova metavrijednost, da se znanstveno istraživanje *treba* baviti onim što *jeste* (a ne onim što *treba* biti), prikazuje red (1). Naravno, kao što će svaki udžbenik o metodologiji potvrditi, postoji više načina na koji naše vrijednosti *moгу* postati dio istraživanja i promijeniti rezultat: stvarnost koju proučavamo možemo tumačiti samo upotrebom vlastitih subjektivnih zamjedbi; pojmovi mogu biti opterećeni vrijednostima; možemo se koristiti neispitanim pretpostavkama s implikacijama za naše zamjedbe; i tako dalje. Ali mi ih pokušavamo biti svjesni i različitim se tehnikama suprotstaviti takvim preprekama da bi stvorili što je moguće objektivnije opise u smislu bavljenja predmetom našeg proučavanja, a ne našim osobnim ili drugim subjektivnim vjerovanjima.

Međutim, vrlo je vjerojatno da će humanistički znanstvenici izabrati predmet koji ih zanima i koji po njihovu vjerovanju *mora* biti istražen (2. red). U teoriji, ovo ne bi trebalo smetati rezultatima istraživanja. Humanistički se znanstvenici isto tako mogu brinuti o ciljevima za koje se koriste rezultati njihovih istraživanja - da ih se možda *mora* upotrijebiti za razumijevanje i snošljivost drugih (3. red), i ponovno, u teoriji, ovo se može odvojiti od samog istraživanja.

Da ljudi koje sociolog proučava posjeduju čvrsta vjerovanja, da ponovim - bar u teoriji, jest irelevantno za vrijednosti istraživača utoliko ukoliko on ili ona pokušava spoznati u kolikoj mjeri, u činjeničnom smislu, to *jest* slučaj (4. red). Mi možemo, naravno, uputiti na teškoće uključene u postizanje vrijednosnog cilja ili predložiti da se on može shvatiti samo sredstvima ili s posljedicama koje će prekršiti ili vrijednosti ili druge vrijednosne ciljeve (Barker 1993b; Runciman 1969). Na kraju ovog eseja vratit ću se raspravi o ostalim redovima u prvom dijagramu.

Ali humanističke znanosti ne samo da isključuju ideološka, definicijska i vrijednosna pitanja već uključuju i interese koji su iznad bilo kojeg novog religijskog pokreta što se proučava. Proučavanje primarnih konstrukcija kroz intervjue, upitnike, zamjedbe sudionika i ispitivanje pisanog materijala treba biti nadopunjeno podacima iz drugih izvora, koji svi mogu biti nužni, ali i još uvijek nedovoljni za dobivanje slike koju sociolog treba konstruirati (Barker 1984:124-33). Mi možda želimo provjeriti “odakle dolaze” članovi, razgovarajući s ljudima koji su ih poznavali prije i nakon obraćenja. Bivši su članovi neprocjenjiv izvor daljnjih informacija kao i za provjeru istinitosti onoga što izvješćuju članovi. Međutim, moramo držati na umu da nijedan vjernik (sadašnji ili bivši) ne može znati sve što se događa u pokretu. Sociološka konstrukcija novih religijskih pokreta zahtijeva informacije o onima koji uopće nisu povezani s pokretom. To je zbog toga što je temeljna komponenta znanosti komparativna metoda koja, stavljajući nove religijske pokrete u širi kontekst, stvara ravnotežu. Da bismo mogli razumjeti i provjeriti “koja se varijabla s čime mijenja”, primarna se konstrukcija mora usporediti s drugim primarnim konstrukcijama koristeći kontrolne skupine (premda je ovo postalo rijetkost u studijama) i tehnike kao što su statistička manipulacija podataka o populaciji kao cjelini da bi se provjerile korelacije. Ovakve oruđa služe, u najmanju ruku, da uklone neke greške koje bi se bez njih počinile.

Nove religije

Nove vjerske pokrete zanima obraćanje novih članova i oni su, možda, u političkoj, financijskoj ili zakonskoj prednosti kad javnosti predočuju sekundarne konstrukcije svoje vlastite primarne konstrukcije stvarnosti. Za očekivati je da će pokret, kao i većina organizacija, izabrati one vidove koji ga prikazuju u pozitivnom svjetlu i biti manje otvoren s obzirom na pitanje "kostura u ormaru". Za razliku od humanističkih znanstvenika, novi se religijski pokreti oslanjaju na neempirijska otkrića da opišu ili objasne bar dio svoje konstrukcije stvarnosti (npr. Bog je odgovoran za otkrivenja i obraćenja, i/ili zle sile su odgovorne za stvari koje idu pogrešno); i to će, naravno, težiti proglasiti istinom o svojim teološkim učenjima - osim ako su to ezoterične spoznaje koje bi se u tom slučaju držale u tajnosti.

Jasno je da su novi religijski pokreti, u nekom smislu, u prednosti kad pristupaju svojoj vlastitoj stvarnosti - ali također je moguće dokazivati da sama činjenica što su oni dio njega znači da pripadnici ne mogu ili nisu voljni vidjeti što se događa s istom nepristranošću kao što je imaju vanjski promatrači (Wilson 1970:ix-xiii). Međutim, postoje članovi novih religijskih pokreta kao Mickler (1980, 1992) i Jules-Rosette (1975) koji su, kao humanistički znanstvenici, stručno pisali o svojim vlastitim novim religijskim pokretima.

Antikultni pokret

Antikultni pokret obuhvaća različite organizacije s raznovrsnim članstvom kao što su zabrinuti roditelji, bivši članovi novih religijskih pokreta, profesionalni deprogrameri i "savjetnici za izlaz"⁵. Antikultni pokret donekle se može smatrati obrnutom slikom novih religijskih pokreta. I jedni i drugi žele jasnu razliku između "njih" i "nas", ali novi religijski pokreti će izabrati samo dobre vidove, a antikultni pokret isključivo loše. Većina izjava antikultnog pokreta teži da bude o "destruktivnim kultovima", trpajući u isti koš sve nove religijske pokrete kao jedinstven entitet, a grijesi jednog kulta traže se kod svih. Bilo kakve dokaze ili argumente koji bi mogli otežati ili opovrgnuti njihovu negativnu konstrukciju (ili unijeti promjene) oni će vjerojatno radije ignorirati i odbaciti nego poreći.⁶

Kao lobisti, članovi antikultnog pokreta moraju biti proaktivni ne samo u promicanju vlastitih konstrukcija, već i u poricanju ili odbacivanju drugih konstrukcija i ocrnjivanju njihovih autora.⁷ Sociološke sekundarne konstrukcije antikultnom se pokretu čine opasnijim od konstrukcija novih religijskih pokreta, jer je veća vjerojatnost da će ove potonje biti u skladu s antikultnim pokretom po pitanju gdje su jasne granice; nadalje, oni mogu biti prisiljeni na pojačavanje antikultnih stajališta, kad se na njih odgovara na nedvojbeno

---

5 Doslovce "exit counselors". Radi se o ljudima koji pomažu članovima novih vjerskih pokreta da napuste svoju zajednicu (prim. ur.).

6 Teološki motivirani "kontrakultisti" koji se prvenstveno zanimaju za ona vjerovanja pokreta koja smatraju krivovjernim i/ili bogohulnim spremniji su koristiti se vlastitom hermeneutikom Svetog Pisma kako bi opovrgnuli vjerovanja novih religija (Introigne 1995.). Kao što će članovi antikultnog pokreta odbaciti svaki pozitivan vid novih religijskih pokreta, kontrakultisti će obično zanemariti sve dodirne točke između vlastitih vjerovanja i vjerovanja novih religija.

7 Jedan od mojih suradnika susreo se s aktivnom članicom antikultnog pokreta koja mu je tom prigodom rekla da ja ne činim ništa drugo do pohvale kultovima. Prilično iznenađen, suradnik je upitao što je čitala. "O, ni u snu ne bih pročitala nešto od nje!" odgovorila je.

negativan način, pogoršavajući tako proces “hranjenja zla” i time opravdavajući antikultiističke optužbe.

Humanistički znanstvenici, medijski djelatnici, odvjetnici i terapeuti imaju profesionalni interes u ostvarivanju relevantnih ciljeva svojih sekundarnih konstrukcija, ali oni obično ne očekuju da će postići više na projektu novih religijskih pokreta nego kad obavljaju svoj posao u drugim poslovnim pothvatima. Međutim, kad se okrenemo antikultnom pokretu i novim religijskim pokretima, vidimo da većina njihovih članova obavljaju svoj posao ili na isključivo dragovoljnoj osnovi ili samo da pokriju troškove života, jer oni vjeruju, ponekad prilično vatreno, da je ono što oni rade ispravno - njihova je zadaća boriti se protiv zla.

Međutim, postoje također “karizmatičke vođe” u novim religijskim pokretima i “vođići stručnjaci” u antikultnom pokretu koji mogu imati iznimno veliku financijsku korist ako se usvoje njihove konstrukcije stvarnosti. Uobičajene su priče o bogatstvu koje nadziru Sun Myung Moon, L. Ron Hubbard ili Bhagwan Rajneesh (sa svojih 97 “rolls-royceva” i kolekcijom “rolex” satova). Manje se zna o ogromnim iznosima novca u opticaju za potporu tvrdnjama o ispiranju i nadziranju uma u antikultnim sekundarnim konstrukcijama. S jedne strane, “deprogrameri” i u nešto manjoj mjeri “savjetnici za izlaz” mogu naplaćivati desetine tisuće dolara za svoje usluge, a s druge strane “stručni svjedoci” skupo su naplaćivali svjedočenje o ispiranju mozga na sudskim procesima. Svote o kojima se radi najbolje se ilustriraju činjenicom da su Richard Ofshe i Margaret Singer nedavno pokušali tužiti neke članove UZPR-a kao i Američku udrugu sociologa i Američku udrugu psihologa zbog desetina tisuća dolara izgubljene zarade nakon što je na sudu zastupana teza da su njihove teorije o kontroli i ispiranju uma znanstveno neutemeljene. (Presuđeno je da Singer i Ofshe plate sudske troškove za obje strane.) Ne iznenađuje, držeći na umu količinu novca koje je u pitanju, što se pitanje kontrole uma pokazalo kao jedno od najtežih bojnih polja.

Jasno podijeljena “mi/oni” perspektiva antikultnog pokreta odražava se u činjenici da ovaj pokret često djeluje u tajnosti. Pristup navodno otvorenim sastancima često je zabranjen ne samo novim religijskim pokretima već i humanističkim znanstvenicima, a odbijaju se i zahtjevi za informacijama ili dokazi kojima bi se mogle potkrijepiti tvrdnje unutar antikultne konstrukcije stvarnosti. Jedan antikultist koji opetovano tvrdi da novi vjerski pokreti upotrebljavaju hipnozu u obraćanju članova odbija reći o kojem pokretu govori, što temelji na nepovjerenju u mene, budući da sam ja na “drugoj strani”. Ostale, navodno dostupne, informacije za koje bi netko mislio da bi ih antikultni pokret želio posvuda raširiti, ljubomorno se čuvaju. Tajnovitost je, dakako, savršeno razumljiva kad je u pitanju planiranje protuzakonite otmice i deprogramiranja.

Uzimajući u obzir njegove ciljeve, antikultni pokret ne naglašava ni objektivnost ni uravnoteženost u svojim sekundarnim konstrukcijama stvarnosti - ustvari, članovi će često otvoreno priznati da oni smatraju uravnotežen prikaz činjenica kontraproduktivnim. Jednom je urednik časopisa u kojem sam objavila članak primio prosvjedni telefonski poziv od tadašnjeg predsjednika FAIR-a (Family Action Information and Rescue – Obiteljska akcija informiranja i spašavanja) tvrdeći da je “članak Eileen Barker bio tako uravnotežen i objektivan da je on tražio pravo da popravi ravnotežu”.

Načelno, antikultisti će vjerojatno odbiti izravan kontakt sa samim primarnim konstrukcijama kao izvorom informacija. Ovo se opravdava premisom da kultovi, po definiciji, promiču prijevaru te da su vjerojatno opasni. Stoga se podaci za izvješća antikultnog pokreta prikupljaju od zabrinutih roditelja, razočaranih pripadnika i negativnih medijskih izvješća. Često je u pitanju cirkularnost jer "priče o zlostavljanjima" koje iznose antikultisti upućuju roditelje na negativne vidove pokreta (Shupe i Bromley 1980); bivše članove uče deprogrameri i "savjetnici za izlaz" da vjeruju kako su im umovi isprani te da cijelo njihovo iskustvo treba tumačiti negativno (Lewis 1986; Solomon 1981; Wright 1987); a mediji često temelje svoje priče na izvješćima antikultnog pokreta koji tada koristi činjenicu da se priča pojavila u medijima kao dokaz da je ona potvrđena iz nezavisnog izvora. Bilo je slučajeva kada su mediji u svoja izvješća uključili opovrgavanje priče koju im je dao antikultni pokret, a koji bi tada nevino upitao zašto se problem uopće pojavio, tvrdeći da gdje ima dima ima i vatre - čak i onda kad su i oni sami zapalili vatru.⁸

Neke razlike između interesa antikultnog pokreta i humanističkih znanstvenika pravilno je opisao na godišnjem zasjedanju 1990. godine kasniji predsjednik FAIR-a, pokojni lord Rodney:

"Većina nas je danas ovdje došla jer se bavimo kultovima. Ova briga u većini slučajeva proistječe iz osobnog iskustva... Vjerujem da je ova briga, sve u svemu, nesebična i motivirana željom da drugi budu pošteđeni trauma koje smo mi iskusili. Neki nas optužuju da smo pretjerano sentimentalni i osjetljivi, što možda neki od nas i jesu, ali iz dobrih razloga: teško je ostati miran i sabran kad vidite kako vam se obitelj raspada.

Postoje oni - većinom akademici - koji nastoje proučavati kultove na pribran i logičan način: Što motivira ljude da im se pridruže? Jesu li oni slobodni? Koliko dugo prosječan član ostaje dio kulta? i tako dalje. Ja nemam ništa protiv ovog pristupa, ali mislim da oni koji ga usvajaju ne mogu izmjeriti ovdje prisutnu ljudsku patnju. Nikome ne želim zlo, ali pitam se bi li ostali nepristrani ako bi tko od njihovih voljenih prijevarom postao član kulta. Moj je drugi prigovor da njihova suradnja s kultovima pomaže ovim skupinama da ostvare kredibilitet. Zbog čega drugog bi ih oni dobrodošlicom pozdravili na sastancima i izvještavali o tome u svojim glasilima? Dame i gospodo, vjerujem najposlije da vi ili smatrate aktivnosti kultura antisocijalnim, prijevarnim i razornim za obiteljski život ili ne smatrate. Nema treće mogućnosti." (*FAIR News*, jesen 1990:1)

Za razliku od nekih antikultista koji odbijaju suradnju sa mnom da se ne bi okužili, lord Rodney je prihvatio poziv na ručak na London School of Economics i bio je tako izdašan da me nekoliko puta pozove na čaj u Gornji dom.⁹ On je svaki put jasno rekao da se ne protivim

8 Na primjer, Britanski antikultni pokret je uputio prigovor vladi tijekom televizijska programa što daje financijsku potporu INFORM-u, dok su je njima odbili. Nakon ponovnog gledanja tog programa u *FAIR Newsu* je objavljeno (Ljeto 1989:14) da je voditelj programa "postavljao pitanja dr. Eileen Barker, predsjednici INFORM-a, o svakom komentaru. Opći je dojam da, premda je dr. Barker bila dobro pripremljena za kritiku te stoga i u položaju da se dobro s njome nosi, ona nije uspjela ukloniti sumnje gledatelja zašto se, prije svega, pojavio toliki broj oštrih kritičkih pitanja".

9 Drugi predsjednik FAIR-a, velečasni Neil Dawson, prihvatio je poziv za jedan INFORM-ov seminar, ali je kasnije telefonirao, kako bi ponešto uznemireno obznanio da mu je njegov odbor rekao da se ne odazove. Kako je njegovo razočaranje s antikultnim djelovanjem raslo, on me je običavao pozvati na tajni ručak i servirao bi izvrsno francusko crveno vino popraćeno litanijom žalbi zbog histeričnog fanatizma članova FAIR-a. Možda iznenađuje koliko je mnogo "krtica" iz novih religija i antikultnog pokreta spremnih (tajno)

činjenicama koje sam iznijela, ali se protivio mom "mučenju vode" uključivanjem informacija i tvrdnji o pokretima koje bi se mogli shvatiti kao da oni imaju neke dobre vidove. "Ljudi vas ne mogu čuti osim ako nemate jasnu poruku - vi ih samo zbudnjujete," tvrdio je on. I u nekom je smislu bio u pravu.

Mediji

Ključni je interes masovnih medija objaviti dobru priču koja će zadržati čitatelje, gledatelje i/ili slušatelje te, ako je moguće, privući nove. Manje je vjerojatno da će se oni zanimati za iznošenje svakodnevne priče kako može izgledati "uobičajeni" život u novim religijskim pokretima, ili čak i prednosti što ih oni nude zadovoljnim članovima - osim ako ih ne mogu otkriti kao prevarantne, fanatične i senzacionalne. Mediji su gotovo uvijek ograničeni vremenom - vrlo ograničeni u usporedbi s vremenom što ga znanstvenici mogu provesti u svom istraživanju. Oni su također ograničeni vremenom i prostorom unutar kojeg mogu iznijeti svoje izvješće. Vrlo je rijetko da će se elektronski mediji usredotočiti na neki predmet duže od trideset minuta, a tiskovni im mediji rijetko posvećuju više od nekoliko stotina riječi.¹⁰

Ograničenja prostora i vremena znače da mediji prikupljaju svoje podatke iz izvora odabranih zbog mogućnosti pristupa i dobrih citata. "Uplakana majka" ili "čovjek koji je riskirajući zatvor spasio bespomoćnu žrtvu iz ralja bizarnog kulta" daleko su vredniji izvori informacija od "majke čiji je odani sin redovno posjećuje," ili "munijevca koji je prošao sve ispite s dobrim ocjenama" - ili akademika s dugom listom kvalifikacija. Štoviše, mnogi (premda ne svi) u medijima oklijevaju pitati članove novih religijskih pokreta za njihove osobne verzije stvarnosti i spremniji su izostati s tiskovnih konferencija pokreta nego odbaciti informacije što ih prenosi antikulturni pokret. Ovo možda zvuči iznenađujuće onima koji su istraživali nove religijske pokrete i saznali kakve su neobične izjave oni u stanju dati. Ipak mnogo puta kad sam novinarima ponudila kontaktni telefonski broj nekoga unutar pokreta oni su ponudu odbacili riječima da neće saznati istinu ili da njihovi urednici očekuju da koriste pouzdanije izvore.

Za razliku od humanističkih znanstvenika, mediji nisu pod obvezom da uvedu metodu uspoređivanja kako bi vrednovali relativni odnos negativnih incidenata. Tako kad izvješćuju o nekoj tragediji ili zloupotrebi službe, oni u naslovu naznače da je žrtva ili počinitelj kultista, ali to neće spomenuti ako je on ili ona bila metodist. Rezultat je taj da će čak kad su takve tragedije ili zloupotrebe relativno *rijetke*, one biti bolje zapamćene i tako u umu javnosti postati neproporcionalno povezivani s novim religijskim pokretima.

Ne samo da logika medijskih ciljeva i interesa pridonosi da su rijetko u mogućnosti odlaženja u dubinu ili postizanja ravnoteže koju zahtijevaju humanističke znanosti, već njihov društveni položaj znači da su sekundarne konstrukcije što ih oni stvaraju i utjecajne (zbog dobre prodaje i zanimanja što ga izazivaju), i vrlo teško provjerljive i popravljive. Prigovori i isprike se mogu objaviti, ali one rijetko privuku istovjetnu pozornost kao izvorno izvješće. Obično je

---

izvijestiti humanističke znanstvenike što se događa u njihovim taborima. Sadašnji članovi novih religijskih pokreta daju nam ove informacije, jer oni, prema vlastitim riječima, osjećaju da "netko" treba znati što se zbiva, ali bi željeli da se informacija objavi u uravnoteženom kontekstu.

10 Izuzetak bi bile brošure kao što su Kilduff (1978) i Kraus (1978), koje su objavljene nekoliko dana nakon tragedije u Jonestownu. Isto tako djela kao što su Hounam i Hogg (1984) i Fitzgerald (1986), koja su započela člancima u novinama ili popularnim tjednicima, uključila su u sebe impresivan istraživački rad.

teško rekonstruirati priču kako bi je se ponovno razmotrilo; kratko televizijsko izvješće, članak u novinama ili magazinu i nakon dugog vremena ostavljaju dojam, ali ne i nešto što se može pomno provjeriti, a rijetko postoje referencije koje se mogu slijediti. Čak i u uravnoteženijim člancima i izvješćima ono što će ostati u sjećanju jesu senzacionalna izvješća. Samo će oni programi i izvješća koje odabere antikulturni pokret za citiranje vjerojatno biti sačuvani za ponovnu upotrebu.

Zakon

Primarni interes zakona onako kako ga predstavlja sudac i ponekad porota jest da osigura izvršenje pravde prema zakonu zemlje. Nema pokušaja da se iznese potpuna i uravnotežena slika primarne konstrukcije, već samo da se uputi na one vidove koji su relevantni za neki slučaj. Doista, neke informacije (kao npr. prethodne presude) koje bi mogle biti relevantne za šire razumijevanje, isključene su na sudu kao neprihvatljivi dokazi. Kad su u pitanju obrana i tužitelji, njihov je specifičan interes da za svog klijenta tijekom sudskog postupka izbore povoljnu presudu. Svaka će strana pokušati konstruirati sliku stvarnosti koja daje prednost njihovu slučaju i koja je nepovoljna za drugu stranu. Premda se može obrazlagati kako bi u presuđivanju između dviju strana, sudac (ili porota) trebali zauzeti sredinu, nema jamca da je sredina pravilna presuda. Za početak možemo postaviti pitanje: sredina od čega? Sud je povuкао crtu i istina može, ali ne mora biti, unutar tih granica.

Sudski proces koristi "stručne svjedoke" koji obično prikazuju svoje kvalifikacije kao predstavnici znanstvene skupine, tako da netko, *prima facie*, očekuje stručnog svjedoka da prikaže sekundarnu konstrukciju stvarnosti koja odgovara stvarnosti humanističkog znanstvenika, ali činjenica je da ovo nije nužno slučaj. Jedan je razlog što će odvjetnici pozvati one svjedoke za koje se zna da njihovi pogledi podupiru slučaj njihovih klijenata, ali dublji razlog je i to da sud odlučuje koje će se pitanje postaviti i na koje će se odgovoriti.

Ukratko, suprotna procedura bila bi da se prikažu obje verzije stvarnosti, od kojih će jedna ili obje biti grubo iskrivljene verzije primarne konstrukcije. Ovo, možda, nije važno ako se postupak koristi isključivo za potrebe suda. Međutim, postoji obilje dokaza da se odluke o jednom pitanju često koriste da se "dokaže" verzija stvarnosti koja je ponekad irelevantna, čak i za ono što se odvija tijekom suđenja (Barker 1989b:201).

Terapeuti

Poput odvjetnika, interes terapeuta i savjetnika jest da pomognu svojim klijentima. Ali umjesto potrebe da utvrde klijentovu verziju stvarnosti, kako bi u javnosti ostvarili pobjedu nad suprotnom verzijom, oni možda trebaju pomoći klijentu da sam konstruira novu, vlastitu stvarnost s kojom on ili ona mogu živjeti ili s kojom se dobro osjećaju. Naravno, postoje ogromne razlike u praksi - mnogi će terapeuti pokušati pomoći klijentu da jasnije razumije primarne konstrukcije u kojoj klijent jeste ili je bio sudionik - ali to će prije biti praktična konstrukcija u čijem je središtu klijent, nego uravnotežen prikaz skupine kao cjeline. U stvari, terapeuti koji su se dovoljno zanimali za nove religijske pokrete i pohađali INFORM-ove savjetodavne seminare *neće*, kad im je dodijeljen klijent, tražiti da dobiju detaljne pozadinske informacije o nekom pokretu. Ovo je zbog toga jer misle da bi to moglo smetati njihovom odnosu s klijentom - bila bi to neka vrsta izdaje kad bi on/ona čuli suprotnu točku gledišta osim klijentove.

Dopustite mi da budem jasnija, ovo nije kritika terapeuta koji igraju učinkovitu ulogu u oporavku svojih klijenata. To je samo upućivanje na činjenicu da se njihov cilj razlikuje od cilja humanističkih znanstvenika te će stoga koristiti različite metode i upotrijebiti različite vrste znanja. Sekundarne konstrukcije terapeuta mogu biti različite, ali ipak komplementarne s onima od humanističkog znanstvenika. Sukobi postoje između ova dva konstruktora kad savjetnik ili terapeut tvrdi da zna kako izgleda specifičan pokret - ili novi religijski pokreti općenito - kroz njihovo usredotočavanje na rad s klijentima. Ovo će se vjerojatno dogoditi kad terapeut posvjedoči kao stručni svjedok na suđenju ili objavi svoje viđenje u medijima i/ili na javnim skupovima. Sukobi ne bi postojali kad bi se izvještaji ograničavali na takav način kako bi se ljudima moglo pomoći, a ne na tvrdnje da su to dokazano točni, uravnoteženi opisi primarne konstrukcije, budući da dolaze od "stručnog" izvora. Oni jesu, naravno, iz stručnog izvora, ali kao i kad je u pitanju sud, ovoj struci nije osnovni cilj konstruiranje točnog i uravnoteženog izvješća.

Dvije ključne situacije u kojima su savjetnik i terapeut ukrstili mačeve jesu (a) takozvane teorije o ispiranju i kontroli uma, i (b) optužbe o sotonskim ritualima. Proučavanjem ovog potonjeg područja otkrivena je povećana količina dokaza koja pokazuje da terapeuti nisu samo pomogli klijentima da konstruiraju sekundarnu verziju stvarnosti, već su i oni sami konstruirali svoju verziju stvarnosti i tada vršili pritisak na klijenta da je prihvati (Mulhern 1994; Richardson et al. 1991; također vidi Houston 1993:9).

Izvan kule od bjelokosti

Premda humanističke znanosti ne mogu tvrditi da su jednako "znanstvene" kao prirodne znanosti, one su neupitno znanstvenije od svojih takmaca. *Logika* njihovog pristupa daleko je nadmoćnija u stvaranju uravnoteženog i točnog izvješća o novim religijskim pokretima od bilo kojeg od njihovih takmaca. Neizdiferenciran relativizam, onakav kakav iznose neki predstavnici dekonstrukcionizma i postmodernizma, meni izgleda jednostavno kao glupost. Znanstvena pravila (čak i ovaš opisana kao u ovom eseju) nisu samo puka jezična igra, ona su osiguranje minimalnog, premda ograničenog, epistemološkog statusa. Mi bismo bili nerazumni kad bismo tvrdili da je *sve prihvatljivo* - neke su stvari očito lažne, što empirijsko promatranje može demonstrirati svakome s normalnom sposobnosti rasuđivanja. Naravno da se neke izjave (moralne vrednote i tvrdnje o nadnaravnom) ne mogu empirijski ispitati, stoga bi bilo jednako nerazumno vjerovati da ih mi možemo potvrditi ili poreći nekome tko ima različito mišljenje. Ja ne tvrdim da društvene znanosti imaju monopol nad Istinom. Daleko od toga. Samo kažem da metode humanističkih znanosti (njihova otvorenost za kritiku i empirijsko ispitivanje, a nadalje, upotreba komparativne metode) moraju pridonijeti stvaranju uravnoteženijih i *korisnijih* izvještaja od svojih takmaca, jer vide stvari kakve jesu i kakve bi mogle biti - *ne* zato da se odluči kakve bi trebale biti, već zato da bi se *provele* odluke o tome kakve bi trebale biti.

Trebaju li humanistički znanstvenici voditi računa o tome kako se koriste njihove sekundarne konstrukcije i tako postati dio primarne konstrukcije šire "pozornice kultura", ne samo iz pukih metodoloških razloga (kao što smo ranije raspravljali) već iz etičkih i političkih razloga? Je li takvo sudjelovanje spojivo, štetno, ili indiferentno za znanstveno proučavanje religije? Što ako tijekom istraživanja često nailazimo na nesporazume i pogrešne informacije, i/ili gruba

iskrivljenja koja uzrokuju nepotrebnu patnju, a odnose se na predmete što smo ih proučavali metodama koje smatramo daleko boljim od onih koje su prouzročile ove pogreške? Što ako spoznamo da postoje ljudi koji, svojatajući znanstvenu stručnost, tvrde da su došli do određenih zaključaka koristeći znanstvene metode, pa ipak ne pružaju dokaze koji se mogu ispitati, a mi mislimo da se znanstvenom metodom nije došlo i ne može se doći do takvih zaključaka? Ne bismo li se mi, kao pojedinci i članovi znanstvene zajednice, borili protiv neznanja, iskorištavanja i predrasuda ili bar ispravili netočne izjave u vlastitom polju djelovanja? Ili mi samo objavimo svoje zle slutnje u časopisu za Znanstveno proučavanje religije (*Journal for the Scientific Study of Religion*) nadajući se da će netko drugi čitati ono što smo napisali i upotrijebiti to da bi porekao alternativne verzije?

Nije mi poznato da bilo što u znanstvenom radu obvezuje humanističke znanstvenike da na tržištu moraju promicati svoju verziju stvarnosti. Istodobno, ne znam da postoji ništa neraskidivo vezano za znanost što bi propisivalo takvo djelovanje. Oni koji među nama osjećaju potrebu da koriste sekundarne konstrukcije sociološko-znanstvenog proučavanja religije jesu, ispravno ili pogrešno, mišljenja da mi kao i svi drugi imamo pravo (a i relevantnije znanje od ostalih) ne samo da promičemo perspektivu humanističkih znanosti već i da dovodimo u pitanje druge sekundarne konstrukcije kad smatramo da su one netočne ili pristrane.

Međutim, život nije tako jednostavan. Kad iskoračimo izvan relativne zaštite bjelokosne kule, naši takmaci mogu utjecati na nas. Već sam dala znati da, dok neki dobrodošlicom prihvaćaju našu nazočnost, drugi to vide kao prijatnu. Ali to je također prijatna i nama - ne samo zbog neugodnih načina na koje smo napadnuti, već zbog podmuklijih opasnosti upravo za one metavrijednosti i metode koje nam daju prednost pred našim takmacima.

Ono što ja želim istražiti u preostalom dijelu ovog eseja jest način na koji sama činjenica da smo mi postali sudionici na tržištu znači da smo i mi pod pritiskom da usvojimo neke od interesa naših takmaca i njihove metode. Mi smo u opasnosti da naši takmaci definiraju naš program rada.

Načini na koje konstruktori sekundarnih stvarnosti prodaju svoje proizvode jesu od krucijalnog značaja za njihov uspjeh ili neuspjeh, i prva prepreka s kojom se humanistički znanstvenici suočavaju jest kako naći uspješno prodajno mjesto na tržištu. Kad humanistički znanstvenici završe svoje istraživanje, oni će vjerojatno objaviti svoje rezultate u znanstvenim publikacijama ili časopisima koji mogu ostati na prašnjavim policama, a da vrlo malo ljudi, osim nekolicine humanističkih znanstvenika, bude svjesno njihovog postojanja. Objavljivanje prikaza u knjizi o godišnjem sastanku UZPR-a, čak i pisanje ili objavljivanje kritičkog osvrta u našem časopisu, nije dovoljno - ono može potaknuti unutarnje rasprave, ali ako nas šira javnost ne čuje mi ne samo što ćemo propustiti vrijedne povratne informacije već ćemo se vjerojatno isključiti iz mogućnosti unošenja promjena na "pozornicu kultura".

Trebamo se ostaviti navika i postupati sa sviješću da ono što se iznosi treba biti relevantno za slušateljstvo kojem želimo govoriti. Ne predlažem da prekrajati naše rezultate kako bi oni bili prihvatljivi. Upravo suprotno, predlažem da mi, poput glumca koji glumi dosadu, svoje rezultate trebamo prikazati razumljivim i razgovjetnim, bez obzira jesu li dobrodošli, a posebno ako pretpostavljamo da neće biti dobrodošli. Možda možemo izvući neke pouke (i upozorenja koja treba prihvatiti) ako malo pobliže promotrimo djelovanje medija i antikultnog pokreta.

Mediji očito imaju najšire slušateljstvo i mogu izvršiti golem utjecaj, unatoč (ili možda zbog) ograničenju, kratkotrajnosti i teškoćama u provjeravanju ili ponovnom preslušavanju njihovog sadržaja. Antikultni pokret nudi nekoliko jasnih pravila koja se mogu primijeniti na svaku situaciju, i kao što čini zreo političar, oni mogu biti velemajstori u izbjegavanju neugodnih pitanja. Nadalje, poruka antikultnog pokreta je popularna - naime, ne samo da su kultovi fascinirajuće zli u usporedbi s nama ostalima već oni, zbog svojih tehnika kontrole uma, pružaju jednostavno objašnjenje zašto ljudi odbacuju "normalno" društvo da bi slijedili "nevjerojatna" vjerovanja i vodili "nemoguć" život, štoviše, oni (kultovi) mogu se smatrati odgovornima za sve probleme koji postoje među članovima i njihovim obiteljima.

Ako želimo sačuvati zdrav razum, moramo prihvatiti činjenicu da neke bitke nikada neće-mo dobiti. Uvijek će biti onih koji će nastaviti promicati svoje verzije stvarnosti bez obzira na protudokaze koje im predočite, a postoje i drugi (ponekad isti ljudi) koji će ustrajati u iskrivljanju naših sekundarnih konstrukcija stvarnosti. To ne znači da će svi pojedinci iz drugih kategorija odbaciti našu verziju stvarnosti - dva bivša člana odbora FAIR-a postali su vrijedni članovi uprave INFORM-a, nekoliko članova medija koji su običavali primati informacije od antikultnog pokreta sada vjerno koriste INFORM-ove izvore i međunarodne kontakte - ali realniji je izazov komunicirati s onima koji se, bez posebnog interesa, zanimaju za točno i uravnoteženo informiranje o novim religijskim pokretima. Ali kako mi možemo staviti svoju konstrukciju na raspolaganje drugima a da ne ugrozimo integritet našeg izvješća?

Igrati njihovu igru

Najizrazitiji način širenja naše verzije jest suradnja s masovnim medijima, a postoji obilje urednika i novinara koji su voljni, čak i željni, upotrijebiti naše informacije. Ali kao što smo vidjeli, njihov je osnovni cilj objaviti privlačne vijesti. Kako surađivati? Prema našim ili njihovim pravilima? Ograničen je broj izraza kao što su "s jedne strane...ali s druge strane", "međutim", ili "ipak" što ih oni mogu upotrijebiti. Kolika je cijena koju moramo platiti? Nadamo li se, kao sa sažetkom nekog članka, da će nedostatak jezičnih finesa biti nadomješten opsežnim i jasnim prikazom ključnih misli?

Što učiniti kad nas se pogrešno citira? Kroz iskustvo smo naučili koji su mediji najnepozudniji - obično oni koji našu priču dobivaju iz druge ili treće ruke; malo je (premda neki to ipak čine) medijskih djelatnika koji namjerno pogrešno prikazuju dobivene informacije. Ipak, postoje neki koji nas namjerno pogrešno informiraju da "nam podmetnu kako bi nas srozali". Mi ne nadziremo izdavanje onoga što smo napisali, niti onoga što drugi kažu o nama. Čak je i na televizijskom nastupu vrlo teško prenijeti svoj stav ako smo pogrešno predstavljeni ili napadnuti za nešto što nikada nismo učinili. Možemo prosvjedovati, ali je većina nas tako zapanjena da nam je teško smisliti učinkovit odgovor prije no što nastup uživo ne završi. Osim što su vrlo frustrirajuća i neugodna, takva nas iskustva mogu navesti na pitanje nije li pristanak na sudjelovanje u nekom programu jednostavno kontraproduktivno.

Ali takvo je ponašanje prije izuzetak nego pravilo (a antagonistični programi obično izma-me više pisama potpore nego prosvjeda). Ono što je ovdje važnije jest to da mi ne reagiramo na pritiske medijskih interesa ili rivalstvo interesa antikultnog pokreta, ne dopuštajući sebi da usvojimo olake generalizacije zbog učinkovitog nastupa na televiziji, ili da pričamo jeftine šale na račun nečijeg vjerovanja i donosimo sudove o tome koji su "dobri" a koji "loši" kultovi, što

ne znači da mi ne možemo izvijestiti da u kultu X žrtvuju djecu, u kultu Y imaju seksualne orgije, a u kultu Z se mole malim, zelenim ljudima u letećim tanjurima - naravno, sve dok govorimo istinu i jasno kažemo da ostalih 99,9% novih religijskih pokreta takvo nešto ne čine. Mediji nam obično daju mogućnost da metodom uspoređivanja sve stavimo u kontekst, premda su tražili da ne citiram Lukino evanđelje 14:26,¹¹ jer to uzrokuje ljutita poricanja da je Isus ikada rekao takvo što.

Naš odnos sa sudovima je, u nekom smislu, sličan odnosu s medijima. Oni su ti koji nadziru i sadržaj i kontekst onoga što se prenosi i oni su ti koji postavljaju pitanja. Ako se ne pokorimo njihovim interesima, oni će nas ignorirati i, po svemu sudeći, okrenuti se našim takmacima. Ako tijekom suđenja zbog naše nepristrane perspektive dajemo odgovore koji nekad koriste, a drugom prilikom štete, odvjetnici će nas označiti kao "nepovjerljive" ili "kupljene svjedoke". U kušnji smo da kažemo upravo ono što strana koja nas plaća (i koja nas je pozvala) želi da kažemo, surađujući u prikrivanju relativnih informacija ili sofisticirano iskrivljavanju položaja one druge strane.

Zauzimanje strane ili sredine?

Nešto istančaniji problem pojavljuje se kad u pokušaju da se *prikažemo* uravnoteženi mi postanemo neuravnoteženi. Mediji liberalne, širokogrudne naravi često puta traže od nas da zauzmemo objektivni i uravnotežen stav negdje u sredini - a to obično znači sredinu između novih religijskih pokreta i antikultnog pokreta. Ali, kao što sam već pokazala diskutirajući o konstrukcijama zakona, davanje uravnoteženog izvješća nužno ne znači biti u sredini. Znanost ne zbraja dvije krajnosti dijeleći ih na dvije. Ponekad je jedna "strana" u pravu - ali reći tako nešto može zvučati, čak i nama samima, kao "zastupanje nečije strane". Doista, pitanje koje i takmaci i potencijalni kupci neprekidno postavljaju jest: "Na čijoj ste strani?" Odgovor humanističkog znanstvenika mogao bi biti "na strani točnosti i uravnoteženosti", ali nas često vuku i guraju u različitim smjerovima. Neki od nas zadrže informacije jer se boje da bi mogli biti tuženi sudu, a čak kad se i osjećamo da možemo opravdati ono što kažemo, to nas još uvijek može koštati mnogo novca i vremena. Ponekad je urednik ili izdavač taj koji se ne usudi riskirati sudski slučaj, a mi se ne želimo zamarati traženjem hrabrijeg (ili možda drskijeg) urednika ili izdavača.

Premda profesionalne organizacije imaju svoje etičke kodekse (Britanska sociološka udruga ima takav kodeks), postoje siva područja u kojima nas naši osobni osjećaji mogu povesti jednim ili drugim putem. Možda ne želimo izdati povjerenje naših izvora informacija. Ovo i nije veliki problem jer se obično može naći način da očuvanja anonimnosti osobe, a da se istodobno iznesu bitne informacije. Međutim, ja sam dala informacije policiji ili drugim organima vlasti, kao što su Charity Commissioners ili socijalne službe, a ponekad i medijima s boljom reputacijom kad sam saznala za kriminalne ili protudruštvene radnje. Je li ovo bila izdaja povjerenja? Bi li šutnja bila izdaja druge vrste povjerenja? Vjerujem da svaki građanin u demokratskoj zemlji, bio on/ona humanistički znanstvenik ili ne, ima dužnost prema drugim članovima društva ne dopustiti da kriminalno ili štetno ponašanje prođe nezamijećeno, prem-

---

11 "Dođe li tko meni, a ne mrzi svog oca i majku, žene i djecu, braću i sestre, pa i sam svoj život, ne može biti moj učenik!" (prev. Duda-Fučak).

da nije uvijek jednostavno vidjeti u kolikoj bi mjeri netko trebao obznaniti ove informacije. Možda netko želi upozoriti policiju na moguće probleme, ali on također mora biti svjestan da takva informacija, ako se neodgovorno upotrijebi, može prouzročiti još veće štete. Evangelički antikultisti koji su upozorili policiju na opasnost od sotonskih rituala daju nam korisno upozorenje (Richardson et al. 1991).

Novi religijski pokreti koje proučavamo vjerojatno žele da budemo na njihovoj strani - nekoliko njih je zapravo pristupilo humanističkim znanstvenicima jer su vjerovali da ćemo mi, premda ne "skidamo sve mrlje", biti objektivniji prema njima od većine drugih konstruktora (Barker 1984:15, 1995:176). U manjoj ili većoj mjeri bili smo izvrgnuti "bombardiranju ljubavlju", nagovještajima vječne propasti i/ili emocionalnoj ucjeni. Ovakve tehnike kod iskusnog istraživača obično stvaraju suprotan učinak i unatoč činjenici da nas neki novi religijski pokreti pokušavaju obratiti, mala je vjerojatnost da ćemo početi promicati njihova vjerovanja, propovijedati Moona kao mesiju ili Berga kao proroka posljednjeg vremena. Ipak, sama činjenica da odvajaju vrijeme za nas, da mi prihvaćamo njihovo gostoprimstvo, (bila to šalica čaja ili plaćena konferencija),¹² može stvoriti osjećaj dužnosti prema njima. Ali mi se isto tako možemo osjećati dužni prema njihovim roditeljima i drugima koje smo također susreli tijekom istraživanja - a, možda, i prema društvu u cjelini. Činjenica da smo mi ljudska bića znači da premda možemo upoznati one koje proučavamo, mi isto tako, kao pojedinci, možemo postati prijatelji s njima (ili, obratno, možemo potaknuti neprijateljstvo). Možemo zauzeti zaštitnički stav, a kad vidimo da se prema njima nepravedno postupa, možemo ih početi braniti. Nema ništa loše u tome ako mi u ovu cijelu situaciju unosimo samo točnu i uravnoteženu verziju stvarnosti novih religijskih pokreta, ali ono što treba osuditi, prema znanstvenom kanonu jest to ako, vezani osjećajem prijateljstva ili odanosti "našem" novom religijskom pokretu, promičemo ono što na osnovu svog istraživanja znamo da je pristrana verzija istine.

Češći je slučaj, pretpostavljam, da zadržavamo informacije iz znanstveno upitnih razloga jer osjećamo da nam je neprihvatljiv način na koji bi informacija mogla biti upotrijebljena. Ja ovdje ne mislim toliko na "nagovaranja" novih religijskih pokreta, već više na "pritiske" antikultnog pokreta ili dijelova medija. Mi smo kroz iskustvo naučili da će negativni vidovi o kojima izvješćujemo biti izvučeni iz konteksta i dodani popisu "loših stvari koje kultovi čine", dok će pozitivniji vidovi biti zanemareni ili uzeti kao dokaz da smo bili prevareni ili potkupljeni. Međutim, svjesna sam da ovo što pišem našim takmacima nudi daljnje dokaze da mi nismo znanstvenici kakvima se pretvaramo - dvojba je u tome bi li *potiskivanje* diskusije o ovakvim teškoćama bilo još neznanstvenije.

---

12 Vidi *Sociological Analysis* (1983 44/3) za diskusiju o ispravnosti pohađanja konferencija koje financiraju novi religijski pokreti. U ovom posebnom broju ja sam branila činjenicu da sam bila nazočna konferencijama Unifikacijske crkve za koje su, premda sam odbila sve honorare, troškovi bili plaćeni. Još uvijek ne vjerujem da je to negativno utjecalo na moj istraživački rad - u stvari, vjerujem da on ne bi bio tako temeljit da nisam, s potpunim odobrenjem mog Sveučilišta i vladine agencije koja financijski podupire projekt, bila nazočna sastanku. Međutim, gledajući unatrag, prihvaćam da sam bila politički naivna, jer da sam ikako znala kako ću osnovati organizaciju kao što je INFORM, vjerojatno bih pokušala učiniti više da nadem nezavisnu financijsku potporu za pohađanje konferencija. Premda nisam prihvatila poziv da pribivam konferencijama Unifikacijske crkve s plaćenim troškovima otkad sam osnovala INFORM, činjenica da sam to učinila u prošlosti bila je razlog javnog napada na mene, a da se ne radi o neistini ili gluposti.

Ako želimo biti poštteni i samokritični, moramo priznati da su neki od nas uzvratili na selektivni negativitet antikultnog pokreta tako što su, ponekad nesvjesno, načinili vlastite neuravnotežene selekcije. Součeni s nečim što je izgledalo kao gruba povreda ljudskih prava, sprovedena u postupcima kao što su deprogramiranje i medikalizacija vjerovanja, bilo je prilika kad su humanistički znanstvenici zadržali informacije o pokretu jer su znali da će biti upotrijebljene, vjerojatno izvan konteksta, kao opravdanje za takve postupke. Pomalo paradokсна situacija je da što se više neistina iznosi na račun novih religijskih pokreta, manje smo voljni iznijeti istine o njima.

Naličje je istog problema da postoje znanstvenici koji vjeruju kako moraju objaviti negativne aspekte a zadržati pozitivne, jer su svjesni kako postoji opasnost da budu proglašeni braniteljima kultura ili optuženi za prikriveno pripadanje pokretu koji proučavaju. Poznajem dva sociologa religije koji su bili upozoreni da će izgubiti namještenje ili im neće biti dodijeljena doktorska titula ako ne izjave da su njihove studije u stvari bile *eksపోzei*.

Dok razmatramo pitanje “zauzimanja strana”, nije rijetkost da smo uvrijeđeni opaskom kako uporno pokušavamo ostati u sredini te da smo neosjetljivi na patnje drugih. Većina nas je razbješnjela medije tako što smo odbili dati jasne odgovore na pitanja tko su “pozitivci,” ili što je još češće, tko su “negativci” (frustrirani me je novinar jednom učinio žrtvom poruge u humorističkom članku pod naslovom *Nema stava*). Ali ako dajemo intervju kao humanistički znanstvenici, trebamo istaknuti granice svoje stručnosti i razjasniti da mi nemamo posebne kriterije za izbor između suprostavljenih teoloških ili moralnih tvrdnji. Znanstvene metavrijednosti zahtijevaju od nas hipotetičan oblik kao odgovor na etička ili definicijska pitanja. Naravno, smiješno je biti suviše sitničav i reći “ako smatrate višestruko ubojstvo lošim, tada Mansonove nećete smatrati dobrima,” ili “Ovisi što smatrate pod ritualnim žrtvovanjima”.

I, dakako, kao i svi drugi, imamo pravo izraziti svoja vjerovanja ako naglasimo da govorimo kao obični građani. Ali, upravo zato što većina od nas nije neosjetljiva na ono što se događa, neki od nas su iskoristili vrijeme da u medijima iznesu svoje vlastite vrijednosti i predrasude. I premda je malo vjerojatno da ćemo početi promicati neko specifično teološko vjerovanje, mi ćemo vjerojatno početi s pretpostavkom da se, na primjer, proročanstva neće ispuniti.¹³ Iako vjerojatno nećemo načiniti preskriptivnu razliku između bezopasnih ili razornih kultura, mi stvaramo primjere ponašanja koje smatramo (ili vjerujemo da će naše slušateljstvo smatrati) vrijednim ukora ili hvale, ako želimo istaći što je važno, a posebno ako želimo dovesti u pitanje tvrdnje takmaca o pokretu. Isto tako, kad su humanistički znanstvenici bili pod pritiskom da na sudu kažu je li određeni novi religijski pokret “uistinu” religija, oni nisu uvijek ustvrdili tako jasno kao što su mogli da znanost ne može dati definiciju istinske religije. Tek kada sud pruži definiciju, ili mi upotrijebimo izraz “ako pod religijom smatrate...,” tek tada mi možemo reći je li, prema toj definiciji, pokret “istinski” religijske naravi.

---

13 Ovo ne podrazumijeva da, tijekom našeg istraživanja, ne možemo reći ispitanicima da ne dijelimo njihova očekivanja. To, u stvari, može biti dobra osnova za dublje ispitivanje implikacija njihovih vjerovanja. Primjerice, provela sam mnoge sate prikupljajući informacije koje su počinjale s izrazima “Ali dakako...” ili “Što ako...?” tijekom “skeptičnog propitivanja” iznimno strpljivih pripadnika *Obitelji ljubavi* i drugih milenijalističkih novih religijskih pokreta.

Usamljenost dugogodišnjih istraživača

Usamljenost, psihološka i emocionalna nelagoda, te intelektualna neizvjesnost istraživanja može se pojačati kad stupimo na tržište. Nije neuobičajeno za humanističkog znanstvenika da se pita zašto, naizgled, nijedna druga konstrukcija ne odgovara stvarnosti koju on ili ona vidi (Asch 1959; Barker 1992:246-247, 1984:21-22). Ponekad čeznemo pronaći druge koji se slažu s nama i koji nas tako mogu spasiti od mučnih sumnji koje ponekad mogu dosegnuti točku kad je teško biti siguran čak i po pitanjima o kojima smo mi u najboljem položaju da znamo istinu.¹⁴ Odgovori na osjećaj usamljenosti variraju, ali oni su rijetko poticajni za znanstveno istraživanje. Malo njih podlegne želji da "pripadaju," povežu se ili, što je vrlo rijetko, da se pridruže antikultnom ili novom religijskom pokretu. Drugi jednostavno izbjegavaju borbu ili napuštaju arenu. Nazivanje "neprijateljem" u nekima od nas stvara takvu emocionalnu nelagodu da mi nalazimo izgovore za to da ne provjerimo naše izvore tako temeljito kako bismo mogli. Nekoliko sam puta zamolila svoje suradnike ili studente da odu na sastanke na kojima sam, kako sam pretpostavljala, trebala biti napadnuta. Ja sam racionalizirala ovaj kukavičluk izgovarajući se prezaposlenošću ili time da će moji zamjenici prouzročiti manje protivljenja, te tako dobiti bolji uvid u ono što se događa, a mislim kako je istina bila da radije nisam željela saznati što se događa nego se još jednom izložiti neugodnostima.

Situacija postaje složenija kad se skupina znanstvenika koja je bila slično ocrnjena nađe na sastanku UZPR-a ili drugdje i razmijeni svoja iskustva. Mi na neki način činimo upravo ono što se očekuje od članova nekog profesionalnog tijela - razmjenjujemo informacije i međusobno vrednujemo svoje radove. Međutim, to je zapravo proces kojim mi stvaramo malu, ugodnu skupinu za potporu unutar koje surađujemo u stvaranju monolitne predodžbe antikultnog pokreta, ne uzimajući dovoljno u obzir razlike i promjene unutar pokreta, dok mi skupno potvrđujemo svoje predrasude o "njima" (ali vidi Bromley i Shupe 1995). Sve dok ovako uzvraćamo na odgovore antikultnog pokreta, u opasnosti smo da zanemarimo ono što antikultni pokret ima reći, a što bi moglo biti relevantno za naše razumijevanje novih religijskih pokreta, ali što je još značajnije za ovaj esej, mi zapravo sebi onemogućujemo razumijevanje djelovanja antikultnog pokreta unutar svijeta kultura. Činjenica da je katkad neugodno, a u nekim slučajevima i nemoguće, ostvariti izravan pristup nekim članovima antikultnog pokreta, nije izgovor za naš prikaz njihovih bitnih oznaka istim metodama koje oni, prema našim optužbama, koriste u svojoj karakterizaciji nas i novih religijskih pokreta.

Da bi izbjegli nerazumijevanje, dopustite mi da razjasnim dvije stvari. Prvo, dok tvrdim da svi pritisci tržišta i njihove posljedice još nisu potpuno priznati i ispitani, ja ne tvrdim da su suradnici unutar UZPR-a izgubili svoj integritet kao znanstvenici. Upravo suprotno, ja sam uvijek impresionirana njihovom spremnošću da stvore sekundarne konstrukcije stvarnosti koje su iznimno točne i uravnotežene. Drugo, *nijednoj* osobi ili skupini ne želim poreći pravo da se rukovodi svojim interesima dokle god ne krši zakone demokratskog društva i ne gazi prava

---

14 Nakon što sam osnovala INFORM bila sam pozvana da čitam brojna pisma poslana različitim tijelima koja su nas podupirala, o tome kako su me scijentolozi izmanipulirali, ili da je iza cijele ideje novac munijevaca i pokreta novog doba. Unatoč činjenici da sam znala kako nijedan od ovih pokreta nije znao za moje planove, a nekmoli sudjelovao u njima, bila sam toliko svladana samom brojnošću i snagom optužbi da sam se zatekla kako se pitam ne bih li ih trebala provjeriti. Morala sam se prodrmati kako bih se podsjetila da ako itko zna kako sam i zašto osnovala INFORM, onda sam to ja!

drugih. Vjerujem da sve skupine spomenute u ovom eseju mogu igrati i imaju važnu ulogu na “pozornici kultura”, i ja bih nadalje ustvrdila da, kao i postojanje oporbenih stranaka u demokraciji, samo postojanje takmaca je “dobra stvar”. Pitanja upućena INFORM-u, navodno od zabrinutih roditelja koji se raspituju o nekom pokretu je li on “u redu” mogla su doći ili dolaze iz same nove religije, antikultnog pokreta, medija - ili od istinski zabrinutih roditelja. To nas čini opreznim, a dugoročno, nitko od nas se ne treba bojati pokušaja da nas netko provjeri - sve dok ostanemo vjerni našim metavrijednostima.

Preispitivanje metavrijednosti

U sažetku vratimo se sada dijagramu br. 1. Kao što sam već objasnila, prvi red predstavlja metavrijednosti onih znanosti čije istraživanje mora biti što je više moguće nevrjednosne naravi, u smislu da je njihov cilj opisati i objasniti slučaj bez dodavanja istražiteljevih vrijednosti u sekundarnu konstrukciju; drugi i treći red prepoznaju činjenicu da vrijednosti utječu na izbor predmeta istraživanja i upotrebu rezultata istraživanja, a red br. 4 predstavlja vrijednosti što ih drže ljudi koji su predmet istraživanja.

Drugi redovi bave se učinkom istraživača koji “mijenja na stvari” i metavrijednostima koje, prema mom prijedlogu, treba primijeniti i sažete su u tablici br. 2. Peti red u dijagramu br. 1 upućuje na to da humanistički znanstvenici ponekad moraju, iz metodoloških razloga, postati dio svojih podataka. U takvim slučajevima, učinak koji oni vrše na podatke mora biti zamijećen i analiziran kao i svaki drugi dio istraživanja. Šesti red upućuje na to da se humanistički znanstvenici mogu koristiti svojim istraživanjima te da se oni tako mogu uključiti u širu primarnu konstrukciju stvarnosti. Kao i s petim redom ovo političko (radije nego metodološko) “iskrivljenje” mora biti zamijećeno i analizirano kao činjenični podatak (četvrti red). Sedmi red upućuje na to da korištenje istraživanja u političke svrhe ne smije utjecati na metavrijednosti (prvi red) te da bavljenje humanističkim znanostima mora ostati što je više moguće nevrjednosne naravi.

Tablica 2

Mijenjanje na stvari

Područje pod utjecajem	Razlog	Metavrijednost	Tražena akcija
Podaci	Istraživački rad	Treba	Uzeto u obzir u sekund. konstr. soc. relig.
Podaci	Uporaba soc. relig. ili drugih sekund. konstrukcija	Može	Uzeto u obzir u potonjim sekund. konstrukcijama
Istraživanje i sekundarne konstrukcije	Odgovori soc. relig. na druge sekund. konstr. i odgovori drugih na soc. relig.	Ne treba	Refleksija i kritika u skladu s metavrijednostima i kriterijima znanosti

Zaključak

Društvena stvarnost nije nepromjenjiva struktura, već je to jedan tekući proces koji postoji samo ako ga pojedinci prepoznaju i djeluju kao posrednici kroz koje se ona prerađuje. Dok se neke zamjedbe uvijek preklapaju, ne postoje dvije osobe koje dijele isto viđenje stvarnosti. Subjektivno razumijevanje (prethodna iskustva, vrijednosti, pretpostavke, nade, strahovi i očekivanja) a isto tako i društveni položaj iz kojega se promatra, više ili manje, utječu na sve sekundarne konstrukcije društvene stvarnosti. Sekundarne konstrukcije pokazuju razlike koje, prema promatranjima, sustavno i karakteristično variraju ovisno o interesima konstruktora neke profesije ili skupine.

Nas, kao humanističke znanstvenike, zanima stvaranje točnih i uravnoteženih konstrukcija. Da bismo ostvarili ovaj cilj, možemo vjerovati, radije nego biti klinički izolirani, da dio našeg istraživanja nužno zahtijeva druženje s ljudima koje proučavamo. Time situacija postaje složenija, jer ćemo mi vjerojatno utjecati na naše podatke, a i sami se naći pod njihovim utjecajem, - teškoća je još naglašenija ako se mi, kao pojedinci s određenim vrijednostima, aktivno uključimo kao takmaci na otvorenom tržištu s drugima koji pokušavaju prodati svoje sekundarne konstrukcije iste primarne stvarnosti.

Podsjećajući vas na Bhagwana, ne vjerujem da je ideja znanstvenog istraživanja religije tako smiješna. Želim potvrditi da je djelovanje humanističkih znanosti, unatoč svojim teškoćama, važna i vrijedna disciplina. Mi imamo *metodo-logiku* koja može proizvesti točnije i uravnoteženije izvješće o društvenoj stvarnosti od onih što ih usvajaju drugi sekundarni konstruktori. A kad je u pitanju "pozornica kultova", tvrdila sam da metodološki mi moramo "biti na njoj" da saznamo što se događa, te da mi hoćemo, u političkom smislu, a možda bi i trebali, "mijenjati na stvari". Moramo komunicirati tako da nas se *čuje* i nema razloga zbog kojeg se ne bismo trebali boriti protiv neznanja i pogrešnog informiranja kad ih uočimo. Niti postoji razlog zbog kojeg mi, *kao građani*, ne trebamo koristiti zaključke humanističkih znanosti u borbi protiv slijepih vjerovanja, nepravde i onoga što smatramo nepotrebnom nevoljom.

Ali ako prihvatimo ovu misiju, mi također trebamo paziti da s prljavom vodom ne izbavimo i bebu, ili da dodam još jednu metaforu, dopustimo da politički rep maše empirijskim psom. Trebamo biti svjesniji, pozorniji i vjerniji našim metavrijednostima kao profesionalni znanstvenici nego što je to nekada bio slučaj. Trebamo shvatiti da će drugi početi određivati naš program i djelokrug rada, te da bismo mogli početi birati i vrednovati prema kriterijima koji krše interese humanističkih znanosti. I kad promičemo i branimo svoje prikaze stvarnosti, moramo držati na umu da je naša profesionalna stručnost ograničena, da postoje mnoga legitimna pitanja kojima se ne možemo niti trebamo baviti - *qua* humanistički znanstvenici.

Ako želimo očuvati svoju stručnost (a to je svakako jedna od primarnih zadaća profesionalne udruge poput naše), tada trebamo naoštriti naša oruđa refleksivne spoznaje, otvorenog raspravljanja i konstruktivne kritike. Trebamo neprekidno biti pozorni ne samo zbog tvrdnji koje mi, kao članovi udruge, govorimo u ime humanističkih znanosti, već i zbog tvrdnji koje drugi o njima iznose. Samo tako će UZPR i dalje biti profesionalno tijelo na koje možemo biti ponosni, jer ako je znanstveno proučavanje religije šala, onda je to vrlo ozbiljna šala.

SUMMARY

The Scientific Study of Religion? You must be joking!

Those who aspire to engage in the scientific study of religion may, in the course of their research, affect the data that they are studying. The paper examines some ways the study of new religions can result in the researcher's "making a difference" for both methodological and ethical or political reasons. A comparison is drawn between the interests of the social scientist and those of the new religions, the anti-cult movement, the media, the law, and therapists. Finally, it discusses some potential effects on the meta-values of science that may arise out of involvement in the market of competing accounts of new religions.

Key words: *Study of Religion, Science, meta-values*

Izvornik: "Presidential Address: The Scientific Study of Religion? You Must be Joking!"
(*Journal for the Scientific Study of Religion*, 1995 34 [3]: 287-310)

Prijevod: *Darko Pirija*